

„[...] musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą”.

Problem granic w powieści Zofii Nałkowskiej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, s. 68.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Obrona plotkarstwa*, „Kobieta Współczesna” 1928, nr 23.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 265–266.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 130–131.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 98–99.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 60.

„[...] musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą”.
Problem granic w powieści Zofii Nałkowskiej

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Relacje międzyludzkie mieszczą się w kręgu głównych zainteresowań Zofii Nałkowskiej jako prozaiczki. W *Granicy* autorka skupia się na zjawiskach, które zachodzą na styku tego, co indywidualne i społeczne; tego, co prywatne, intymne oraz publiczne; wreszcie tego, co subiektywne i obiektywne. Demonstrując uwarunkowania determinujące los jednostki w społeczeństwie, pisarka stawia pytania o granice ludzkiej wolności, świadomości, odpowiedzialności. Zastanawia się także nad tym, czy istnieje bezwzględna prawda o człowieku i moralnej wartości jego czynów, czy też może wszelkie ludzkie sprawy zawsze pozostaną uwikłane w relatywizm interpretacji i oceny.

Twoje cele

- Przeanalizujesz możliwe interpretacje tytułu *Granicy* w kontekście problematyki powieści.
- Wymienisz społeczne i psychologiczne czynniki, mające wpływ na los jednostki.
- Omówisz zależność między wolnością jednostki a wymogami życia zbiorowego.
- Zanalizujesz zagadnienie odpowiedzialności jednostki za jej czyny w wymiarze moralnym i w kontekście społecznym.

Przeczytaj

Granice w doświadczeniu indywidualnym i społecznym

W procesie **socjalizacji** jednostka przyswaja wartości, normy, zasady i hierarchie, które porządkują życie społeczne i stają się układem odniesienia dla dokonywanych wyborów, podejmowanych działań czy dla formułowanej przez człowieka oceny jakości własnej egzystencji. Wyznaczają one granice, w obrębie których człowiek może działać swobodnie, a których przekroczenie wiąże się z ryzykiem i może oznaczać sankcje. Nie każdy przyswaja je jednak w takim samym stopniu, co przekłada się na praktykę życia. Różnice w zakresie socjalizacji mogą wynikać z psychicznych predyspozycji jednostki lub z zewnętrznych uwarunkowań, takich jak: wpływ czynników kulturowo-społecznych (w tym - moralnych i obyczajowych), jakość procesu wychowania i wzorców funkcjonujących na poziomie rodziny czy różnorodność doświadczeń życiowych. Poza tym na ludzkie decyzje i czyny wpływają popędy i **afekty**, które w wyniku przyswajania przez członka zbiorowości reguł, wzorców, norm i wartości społecznego funkcjonowania, ulegają wprawdzie stłumieniu i poddane zostają kontroli, ale nadal pozostają aktywną siłą psychiczną. W rezultacie wybory i działania człowieka mogą wchodzić w konflikt z regułami obowiązującego ładu moralnego, obyczajowego i społecznego. Nałkowska proponuje tutaj odbiorcy koncepcję człowieka, ukształtowaną pod wpływem psychoanalitycznych teorii Zygmunta Freuda, które fascynowały w tamtym czasie pisarkę.

Działanie niezgodne z obowiązującymi normami może być wyrazem świadomego sprzeciwu wobec zastanej rzeczywistości, wobec przejawów niesprawiedliwości i ucisku, wobec ograniczeń wolności rozpoznanych jako niemoralne, krzywdzące. Jeśli jednak czyny jednostki wchodzą w kolizję w powszechnie aprobowanym systemem norm i wartości, nieuniknionym następstwem będzie konflikt ze zbiorowością. Jeśli zaś czyny te okazują się sprzeczne z uznawanym przez jednostkę systemem wartości, efektem jest zwykle konflikt wewnętrzny. Może się on manifestować jako wyrzuty sumienia i uruchamiać różne strategie radzenia sobie z nimi: od wyparcia i ucieczki po projektowanie winy na innych czy relatywizowanie odpowiedzialności poprzez powoływanie się na zewnętrzne wobec człowieka okoliczności, siły i uwarunkowania.

Pierwotnie zamierzony tytuł powieści Zofii Nałkowskiej – *Schematy* – eksponowałby zapewne podporządkowanie bohaterów określonym czynnikom **determinującym** ich życie oraz powtarzalność ludzkich losów. I zarówno to podporządkowanie, jak i tę powtarzalność – warunkowane psychologicznie i społecznie – czytelnik odnajdzie w ostatecznej wersji powieści wyraźnie wyartykułowane. Tytuł *Granica* przesuwając jednak akcent na dokonywane przez bohaterów wybory i ich następstwa, prowokując pytania o ich psychologiczne, społeczne, polityczne, filozoficzne i egzystencjalne **determinanty** i konsekwencje.

Zofia Nałkowska

Źródło: domena publiczna.

Bohaterowie powieści Zofii Nałkowskiej mierzą się z różnymi granicami, w różny sposób i z odmiennych powodów; różne są też następstwa ich zmagania i uwikłań. Dla żyjących w skrajnym ubóstwie bohaterów drugiego i dalszych planów granicą nieprzekraczalną i determinującą ich los okazuje się przynależność społeczna i środowiskowa. Skazani na „miejsce, w którym są”, grzęzną w zmaganiach o przetrwanie, z ciągłą świadomością zagrażającej im nieustannie życiowej i moralnej degeneracji i perspektywą ostatecznej katastrofy (los Gołabskich, Borbockich, Chaśbów, ale też Justyny Bogutówny i jej matki). Do głosu dochodzą tutaj inspiracje marksistowską teorią społeczną. Bohaterowie z wyższym statusem i pozycją (Ziembiewiczowie, Elżbieta Biecka i jej matka, Cecylia Koliczowska) zostali ukazani w obliczu dramatów życia prywatnego i publicznego, egzystencjalnych rozczarowań, dylematów kariery zawodowej i politycznej. Etyczne kompromisy, na które sobie pozwalają i dla których znajdują poza sobą usprawiedliwienia, stopniowo doprowadzają do **relatywizacji etycznej** wartości wyborów i działań, potęgując cynizm, poczucie wewnętrznego zakłamania czy przekonanie o życiowej porażce i wynikłe stąd dojmujące rozczarowanie.

Śledząc na przykład rozwój kariery Zenona Ziembiewicza jako redaktora „Niwy”, możliwy dzięki protekcji Czechlińskiego, czytelnik poznaje dylematy bohatera:

☹☹ **Zofia Nałkowska**

Granica

Rynsztokiem waliła woda zmywając z kamieni ślady wapna i niosąc na sobie w podskokach jakieś szmatki, papiery i patyki. Widok postarzałego Awaczewicza i paprochy mknące wodą rynsztoka dały

się ująć łącznie jedną, heraklitową formułą przemijania. I nagle w tym zestawieniu „sprzedanie duszy” Czechlińskiemu wydało się rzeczą znikomej wagi.

[...] Był to już wpływ tego człowieka. Czechliński przez samą swoją naturę wytwarzał koło siebie pewien stan rzeczy, w którym jedynie mógł być taki, nie inny, w którym jedynie mógł żyć do woli, wedle obowiązujących tam, jemu tylko właściwych i potrzebnych miar. Są tacy ludzie, którzy sami sobie niejako aranżują świat i im właśnie wszystko się udaje, choć można by mniemać, że działają pośród fikcji. W tym kręgu, wykrojonym z rzeczywistości płaszczyzną i zakresem czechlińskiego widzenia, życie wydawało się czymś niepoważnym, nie nakładało żadnej odpowiedzialności, do niczego nie zobowiązywało.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 60.

((Zofia Nałkowska

Granica

Poszedł naprzeciwko do cukierni Chązowicza, by się napić kawy. [...] Pisma, zawieszane rzędem na swych kijach, były polskie. Wybrał jedno z nich, miejscowe, zatytułowane „Niwa”, i od początku do końca odczytał zamieszczony w nim własny swój artykuł. Czytał jak coś całkowicie obcego. Drukowane zdania nabierały obiektywnej wagi, twardniały i stygły, zatracając wszelką łączność z jego myślą żyjącą, pełną niepewności i niepokoju.

Czy był nieszczerzy pisząc? Czy naginał się do tego, czego po nim tutaj oczekiwano? Teraz sądził, że nie. Tylko nie mówił swoich myśli do końca, musiał je zawsze urwać w jakimś miejscu na to, aby mogły być napisane. Musiał je zamknąć tematem jak granicą, aby nie przeniknęły do sfery, w której zaczynają się zastrzeżenia i wątpliwości, wszystko robi się względne i daje inaczej pomyśleć. Znał dobrze ów moment, gdy rozróżnienia i przeciwstawienia zbliżają się, wzajemnie zachodzą na siebie, przecinają się, jak równoległe, przedłużone w nieskończoność.

((Zofia Nałkowska

Granica

Zenon niecierpliwie odrabiał swe redakcyjne godziny. O tym czasie zjawiało się kolejno mnóstwo ludzi ze swoimi propozycjami, krzywdami i talentami. Po dawnemu przecinało się tutaj racje istnienia całych gromad ludzkich - w zmniejszeniu, w trybie doraźnym i uproszczonym, w karykaturalnym skrócie. Zenon był zaskoczony odkryciem, że na tym małym, prowincjonalnym odcinku świata istnieją jednak sprawy dające się tymczasowo załatwić, klęski, którym można jeszcze odręcznie zapobiec. Ale każde zagadnienie domagało się dla siebie odrębnych miar. O każdej chwili trzeba się było stawać kim innym, by nie zatracić owego czucia z rzeczywistością, które jak tajemnicza magia zaimponowało mu kiedyś u Czechlińskiego. W ciągu godziny Zenon przesuwiał się parę razy w górę i w dół po całej skali przeciwstawień. Sam teraz dziwił się sprawności, z jaką to robił.

Na razie nie wyglądało to jeszcze na porażkę. W jakimkolwiek miejscu zastawał samego siebie, zawsze tuż w pobliżu leżało coś gorszego, czemu się można było w najlepszej wierze przeciwstawić. Jednakże granica ostateczna tych przeciwstawień - granica odporności moralnej - odsuwała się niepostrzeżenie coraz dalej.

Kompromisy, na jakie zgadza się jednostka w odniesieniu do wyznawanych ideałów, wartości czy zasad, wiążą się z postępującą relatywizacją granic, w obrębie których człowiek działa.

Lena Żelichowska jako Justyna Bogutówna i Jerzy Pichelski jako Zenon Ziembiewicz w jednej ze scen filmu *Granica* (1938 r.).

Źródło: tylko do użytku edukacyjnego.

((Zofia Nałkowska

Granica

- Zenonie - powiedziała - ja wiem, że się męczysz. Ale tak nie powinienes mówić...

- Więc co? - przerwał. - Więc miałem się tu dać zatłuc, dlatego że oni mają idee? Państwo jest także ideą. Jest to ostatecznie sposób, w jaki chcą być ze sobą ludzie. To jest zrobione przez ludzi dla ludzi.

Krzyczą tu o przemocy, o dyktaturze i więzieniach. Czy nie jest śmieszne, że mówią to właśnie oni? A co czynią sami z chwilą, gdy dorwą się do władzy? Robią sobie i wojsko, i policję, i więzienie, robią te same rzeczy z innymi nazwami. I przede wszystkim robią państwo.

- Zenonie, Zenonie - przerwała z lękiem. - Ty nie widzisz tego, ty zapomniałeś. Ale wszystko, czego nie chciałeś, jest teraz po tej samej stronie co ty.

Zupełnie już spokojnie wyjaśnił:

- Jeżeli chcesz, świat jest rzeczą okropną. Dobrze. Świat jest miejscem zbrodni. Tak. To masz wszędzie, i tu, i tam, wszędzie na ziemi. Cóż z tego? Po obu stronach, po tej i po tamtej, są znowu ludzie, zwyczajni ludzie, chcący tego samego, władzy i krwi.

- Ach, nie o to chodzi.

[...]

- Nie, chodzi o to, że musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą.

- Granica - mruknął i wzruszył ramionami. - Granica. - Roześmiał się.

[...]

Popatrzył na zegarek, spieszył się. - Można być tylko tym, czym się jest, moja droga - nic więcej nie można.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 265-266.

Losy bohaterów *Granicy* ujawniają złożoność problematyki granic w ludzkim życiu. Demonstrując, w jak wielu dziedzinach tego życia doświadczenie człowieka ma charakter relatywny, autorka prowokuje pytania o wartości, które mogą stanowić bezwzględny punkt odniesienia dla oceny wyborów i czynów jednostki w zbiorowości. Kwestia ta pozostaje w istotnym, bezpośrednim związku z moralną jakością całego społeczeństwa. To, co jednostka robi oraz system wartości, według którego postępuje, współtworzy rzeczywistość społeczną. Dla zbiorowości nie jest więc obojętne, co jednostka czyni w relacjach z innymi. W artykule o prowokacyjnym tytule *Obrona plotkarstwa* Zofia Nałkowska pisała:

((Zofia Nałkowska

Obrona plotkarstwa

Tylko człowiek daleki, tylko różni ludzie r a z e m, tylko sąd zbiorowy naszego czynu może nam dać jego obraz obiektywny, jego przedmiotową kwalifikację. Życie nasze zupełnie intymne, nasz stosunek do matki, do żony lub męża, do dzieci, do służby — nie są to bynajmniej rzeczy dla zbiorowiska obojętne. Kształtują je one w pewien sposób, wnoszą w nie coś jako wartość dodatnią lub ujemną, podnoszą lub obniżają jego ogólny poziom. Ze wszystkiego, co robimy, coś wynika, wszystko pociąga za sobą jakieś konsekwencje. Jakże możemy sobie wyobrazić, że zbiorowość pozostanie na to obojętne, że nie skorzysta ze swego przyrodzonego prawa sądu, a nawet ingerencji.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Obrona plotkarstwa*, „Kobieta Współczesna” 1928, nr 23.

Związek jednostki i społeczeństwa okazuje się więc ścisły i konieczny. W tym kontekście problem jednostkowych wyborów i odpowiedzialności za nie wybrzmiewa ze szczególną

siłą. Konfrontacje bohaterów z granicami w różnych dziedzinach praktyki życiowej stają się zatem kluczem do interpretacji powieści.

Słownik

afekt

(łac. *affectus* - uczucie, nastój) - silny impuls emocjonalny, stan intensywnego pobudzenia uczuciowego.

determinant

(łac. *determinans* - określający) - czynnik, który znacząco na coś wpływa, w istotny sposób coś kształtuje bądź określa

relatywizacja etyczna

(łac. *relativus* - względny, zależny od czegoś, gr. *ethos* - charakter, obyczaj) - uznanie wartości etycznych za względne, zależne od kontekstu (sytuacyjnego, społeczno-kulturowego itp.)

relatywizować

(łac. *relativus* - względny, zależny od czegoś) - czynić coś względnym lub interpretować coś jako względne, tj. zależne od określonych czynników lub warunkowane określonymi czynnikami

socjalizacja

(łac. *socialis* - społeczny) - proces przyswajania przez członka zbiorowości reguł, wzorców, norm i wartości społecznego funkcjonowania

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem. Wynotuj przedstawione rodzaje granic.

Istotą granicy jest oddzielać bądź zamykać. Granice separują dziedziny działań wartościowanych pozytywnie i aprobowanych społecznie od tych, które postrzegane są jako negatywne i związane z zakazem i sankcjami. Organizują w ten sposób wiele płaszczyzn egzystencji człowieka w społeczeństwie i różnie nań oddziałują. Stanowią podstawę ładu i układ odniesienia pomagający orientować się w danej sferze rzeczywistości. Zarazem mogą być doświadczane jako ograniczenie i źródło ucisku. Natura granicy jest więc niejednoznaczna. Nie każda granica dostępna jest naszemu doświadczeniu i poznaniu w sposób bezpośredni, precyzyjny i bezwzględny. Wiele z nich istnieje i manifestuje się jako obszary przejściowe o niejednoznacznych, relatywnych krańcach. W rezultacie człowiek, który wkroczył w taką sferę przejściową, nie zawsze ma tego świadomość, nie zawsze jest w stanie rozpoznać, że w danych okolicznościach balansuje na granicy. Zofia Nałkowska w „Granicy” przedsięwzięła ambitny plan. Chociaż tytuł powieści sformułowany został w liczbie pojedynczej, w istocie krytycznemu oglądowi poddany został szereg granic z różnych dziedzin ludzkiej rzeczywistości. Granice te charakteryzują się odmienną naturą i wartością, różne są też sposoby ich doświadczenia.

Granica moralna organizuje dziedzinę wartości moralnych, wyznaczając przede wszystkim fundamentalną opozycję dobra i zła. Przekroczenie granicy moralnej wiąże się zazwyczaj z sankcją autorytetu moralnego. Może mieć on charakter zewnętrzny wobec jednostki (jako osoba, grupa lub instytucja w randze autorytetu) lub wewnętrzny (jako sumienie). Wewnętrzny autorytet moralny kształtuje się w procesie socjalizacji. System zasad moralnych danej społeczności należy odróżnić od systemu prawnego, mimo że w pewnych obszarach pozostaną one tożsame. Granica społeczna wiąże się z rozwarstwieniem i hierarchią społeczną. Rozdziela ona poszczególne środowiska i warstwy socjalne. Ujawnia się w różnicach dotyczących między innymi poczucia grupowej tożsamości, stanu majątkowego, profili obyczajowych i intelektualnych poszczególnych grup, a także podziału przywilejów i obowiązków. Im

bardziej zhierarchizowana jest struktura społeczna, tym wyrazistsze i trudniejsze do przekroczenia stają się granice pomiędzy poszczególnymi jej poziomami czy sferami. W takich przypadkach przekroczenie granicy może wywołać sankcję społeczną w formie napiętnowania bądź wykluczenia jednostki dopuszczającej się przekroczenia.

Granica psychologiczna to z jednej strony indywidualna granica odporności psychicznej. Traumatyczne przeżycia bądź poczucie sprzeczności między ideałem moralnym a moralną wartością popełnionych czynów mogą okazać się ponad psychiczną wytrzymałość człowieka. Konsekwencje przekroczenia tak określonej granicy mogą być różne: od gwałtownych zmian trybu życia, przez zaburzenia zdrowia psychicznego, aż po samobójstwo.

Z drugiej strony granica psychologiczna może być granicą empatii, to znaczy barierą w rozumieniu stanu uczuciowego drugiego człowieka. Subiektywne doświadczenie emocji i uczuć pozostaje zawsze do pewnego stopnia odizolowane od świadomości innej osoby za sprawą różnic między strukturami psychicznymi jednostek czy odmienności doświadczeń życiowych. To z kolei rodzi pytania natury poznawczej, związane z granicą filozoficzną. Dotyczy ona możliwości poznania prawdy o człowieku i o rzeczywistości. Czy prawda ta zawarta jest w subiektywnym postrzeganiu jednostki przez samą siebie i w dostępnych jednostce interpretacjach otaczającego ją świata? Czy może raczej szukać jej należy w oglądzie człowieka i rzeczywistości z zewnętrznej perspektywy, obiektywizującej i schematyzującej to, co subiektywne? Co tworzy naturę ludzką? Czynniki determinujące indywidualny rozwój czy może wolny wybór jednostki? Czy prawdy o człowieku i o rzeczywistości można w ogóle dociec, czy też pozostaje ona wiecznie nieuchwytna, dostępna wyłącznie we fragmentach, zdeformowana, zawsze skazana na niepełne interpretacje?

To najważniejsze spośród granic, wokół których zorganizowana została problematyka powieści Zofii Nałkowskiej. Pisarka wykorzystywała tytułowe słowo-klucz do refleksji o wszystkich istotnych płaszczyznach funkcjonowania człowieka w społeczeństwie. Losy bohaterów poprowadzone zostały w sposób, który granice ujawnia, demonstruje ich naturę i mechanizmy, wreszcie – prowokuje pytania o możliwość i konsekwencje ich przekroczenia. Tak ujęta problematyka powieści ukazuje uniwersalny wymiar podjętych w utworze rozważań o człowieku.

Polecenie 2

Rozstrzygnij, czy wymienione granice mają precyzyjny charakter, czy raczej funkcjonują jako „rozmyte pola”, w obrębie których jednoznaczne podziały nie są możliwe. Określ i zestaw w pary podstawowe przeciwieństwa, dzielone daną granicą.

Polecenie 3

Podaj konkretne przykłady kompromisów i dwuznacznie moralnych decyzji podejmowanych przez Zenona Ziembiewicza. Podane przykłady skomentuj, dowodząc ich kompromisowego lub problematycznego moralnie charakteru.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przeczytaj fragment *Granicy* i odpowiedz na pytania.

” Zofia Nałkowska

Granica

Elżbieta wstała i przeszła do kąta salonu, w rogu od ulicy, zajęтым małą kanapką. [...] Zenon zbliżył się do niej z wahaniem. - Niechże pani mi powie, co pani robi. Co pani robiła przez cały ten czas? - Nic nie robiłam - odpowiedziała i roześmiała się niechętnie. - Naprzód miałam posadę tutaj w starostwie. Ale to się nie dało utrzymać, odkąd ciocia jest chora. Chciałam tej jakiejś niezależności, i ja także, jak pan. Wobec tych wszystkich „starszych”, którzy są winni, że świat jest zły, ponieważ się na to godzą i ciążą tą swoją zgodą nad naszym dzieciństwem. Chcemy odkłamać się od nich najgłębiej jak można. A później się okazuje, że to samo jest w nas. Bo nie jesteśmy tak bardzo inni, nie możemy ich się całkowicie wyprzeć. - To jest trudne, ale to jest możliwe - powiedział Zenon. Zaprzeczyła głową, jak gdyby miała więcej doświadczenia.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, s. 68.

Ćwiczenie 2

Przeprowadź analizę słowotwórczą czasownika „odkłamać”, który pojawia się w wypowiedzi Elżbiety przytoczonej w poprzednim ćwiczeniu, a następnie zaproponuj definicję tego słowa adekwatną do kontekstu cytowanej wypowiedzi bohaterki.

kłamstwo, odkłamać, -ać, -kłam-, odkłamywać, Zafałszować jakąś informację, przekonanie, interpretację, ocenę itp., Zmanipulować kogoś tak, by uznał za prawdziwe coś, co ma za fałszywe., Przeprószyć za popełnione kłamstwo., Zwrócić komuś uwagę na kłamstwo, którego się dopuszcza.

Wyraz podstawowy:	Formant:	Znaczenie wyrazu pochodnego:

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z wypowiedzią Zenona zawartą w cytacie w ćwiczeniu 1. Określ, czy bohaterowi udało się potwierdzić swoim życiem prawdziwość zastrzeżenia sformułowanego do słów Elżbiety. Swój sąd uzasadnij, odwołując się do fabuły *Granicy*.

Czy bohater zdołał swoim życiem potwierdzić sformułowane zastrzeżenie?

Uzasadnienie twojego stanowiska:

Ćwiczenie 4

Przeanalizuj cytaty zebrane w części „Przeczytaj” materiału. Znajdź i zinterpretuj granice, jakie zostają w nich (wprost lub domyślnie) przywołane. Interpretując, nie cytuj. Jeśli w danym cytacie rozpoznasz różne możliwości interpretacji danej „granicy” lub wystąpienie kilku różnych „granic”, uwzględnij je w odpowiedzi.

Tekst do ćwiczeń 5. i 6.

” Zofia Nałkowska

Granica

- Zenonie - powiedziała - ja wiem, że się męczysz. Ale tak nie powinienes mówić...

- Więc co? - przerwał. - Więc miałem się tu dać zatłuc, dlatego że oni mają idee? Państwo jest także ideą. Jest to ostatecznie sposób, w jaki chcą być ze sobą ludzie. To jest zrobione przez ludzi dla ludzi. Krzyczą tu o przemocy, o dyktaturze i więzieniach. Czy nie jest śmieszne, że mówią to właśnie oni? A co czynią sami z chwilą, gdy dorwą się do władzy? Robią sobie i wojsko, i policję, i więzienie, robią te same rzeczy z innymi nazwami. I przede wszystkim robią państwo.

- Zenonie, Zenonie - przerwała z lękiem. - Ty nie widzisz tego, ty zapomniałeś. Ale wszystko, czego nie chciałeś, jest teraz po tej samej stronie co ty.

Zupełnie już spokojnie wyjaśnił: - Jeżeli chcesz, świat jest rzeczą okropną. Dobrze. Świat jest miejscem zbrodni. Tak. To masz wszędzie, i tu, i tam, wszędzie na ziemi. Cóż z tego? Po obu stronach, po tej i po tamtej, są znowu ludzie, zwyczajni ludzie, chcący tego samego, władzy i krwi.

- Ach, nie o to chodzi.

[...]

- Nie, chodzi o to, że musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą.

- Granica - mruknął i wzruszył ramionami. - Granica. - Roześmiał się.

[...]

Popatrzył na zegarek, spieszył się. - Można być tylko tym, czym się jest, moja droga - nic więcej nie można.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 1988, s. 265-266.

Ćwiczenie 5

Zinterpretuj w kontekście losów bohaterów powieści myśl Elżbiety o „granicy, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą”. W odpowiedzi wskaż postaci, które dopuściły się przekroczenia granicy, o którym mówi Elżbieta.”

Ćwiczenie 6

Zinterpretuj w kontekście fabuły powieści myśl Zenona: „Można być tylko tym, czym się jest [...] - nic więcej nie można”.

Ćwiczenie 7

Na podstawie znajomości fabuły *Granicy* i informacji zawartych w lekcji określ, jakie granice zostały przekroczone przez bohaterów powieści. Uzasadnij każde wskazanie, odwołując się do odpowiednich sytuacji z powieści.

Rodzaj przekroczonej granicy	Uzasadnienie

Ćwiczenie 8

Na podstawie znajomości fabuły *Granicy* określ, jakie bariery okazały się nieprzekraczalne dla bohaterów powieści. Uzasadnij każde wskazanie, odwołując się do odpowiednich sytuacji z powieści. Wykorzystaj informacje zawarte w materiale multimedialnym.

Rodzaj granicy	Uzasadnienie

Praca domowa

” „Być w porządku z sobą – cóż to znaczy? Jest to zawsze w jakimś choćby najbardziej wzniosłym sensie dogadzać swoim chęciom, swoim „wrodzonym instynktom moralnym”. A przecież moralność jest wynikiem życia w społeczeństwie i poza społeczeństwem jej nie ma. Są tylko słowa, które służą do oszukania siebie i zwłaszcza innych.

Odwołując się do treści *Granicy* Zofii Nałkowskiej, określ i uzasadnij swoje stanowisko wobec sformułowanej przez Zenona Ziembiewicza myśli.

Dla nauczyciela

Autor: Miłosz Biedrzycki

Przedmiot: Język polski

Temat: „[...] musi coś przecież istnieć. Jakaś granica, za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą”. Problem granic w powieści Zofii Nałkowskiej

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania

własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

5. dokonuje krytycznej selekcji źródeł;

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Lektura uzupełniająca

23) Zofia Nałkowska, Granica;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omówi możliwe przyczyny przekraczania granic w powieści i w życiu codziennym;
- zabierze głos w dyskusji na temat przekraczania granic;
- opíše przypadek przekroczenia granicy etycznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel zapowiada element przyszłych zajęć – jakie granice ludzie przekraczają w codziennym życiu? Dlaczego to robią? Co na to wpływa? Prosi uczniów o zastanowienie się nad argumentami do dyskusji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel zapoznaje uczniów z tematem lekcji i wraz z nimi ustala cele zajęć i kryteria sukcesu. Następnie udostępnia uczniom e-materiał. Uczniowie zapoznają się z zawartością sekcji „Przeczytaj” i „Audiobook”.
2. Prowadzący zajęcia prosi chętnego ucznia o zapisanie na tablicy pytań, które chciałby zadać koleżankom i kolegom w klasie, aby zweryfikować poziom zrozumienia przeczytanego materiału.
Przykładowe pytania:
 - Czym jest proces socjalizacji?
 - Czym różni się pierwotny tytuł powieści od ostatecznego? Dokonaj interpretacji.
 - Jakie granice przekracza Zenon Ziembiewicz?
3. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują polecenia 1–3 z sekcji „Audiobook”, następnie porównują odpowiedzi z sąsiednią parą.
4. Uczniowie całą grupą wykonują ćwiczenie 4 z sekcji „Sprawdź się” w formie burzy mózgów.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie wykonują pozostałe ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”. Następnie wybrani uczniowie przedstawiają odpowiedzi, nauczyciel komentuje.
2. Zasadnicza część tej fazy lekcji ma formę dyskusji. Nauczyciel prosi uczniów o wymianę argumentów dotyczących przekraczania granic. Uczestnicy zajęć sięgają po argumenty zarówno z życia codziennego, jak i z powieści *Granica*. Nauczyciel moderuje przebieg dyskusji i czuwa nad tym, aby został zachowany porządek rozmowy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje uczniom pytania podsumowujące:
 - Czy w powieści Zofii Nałkowskiej oraz w życiu istnieje granica, *za którą nie wolno przejść, za którą przestaje się być sobą?*
 - Jakie są przyczyny mierzenia się bohaterów *Granicy* z różnymi granicami?Prowadzący prosi również o próbę interpretacji złożoności problematyki granic w ludzkim życiu.
2. Uczniowie wraz z nauczycielem krótko omawiają spełnienie kryteriów sukcesu zajęć.

Praca domowa:

1. „O jedną granicę za daleko” – na podstawie znanego ci przykładu z literatury, kultury popularnej itp. opisz przypadek przekroczenia granicy etycznej, która doprowadziła do nieodwracalnej zmiany w życiu podejmującej ją postaci. Jakie były jej motywacje i sposoby uzasadnienia. (Jeżeli czujesz się z tym komfortowo, możesz opisać przykład z własnego życia).

Materiały pomocnicze:

- Lucyna Marzec, *Spór o „Granice” Zofii Nałkowskiej*, Poznań 2019.
- *Sztuka powieściopisarska Nałkowskiej. (Lata 1935-1954)*, Ewa Frąckowiak-Wiegandtowa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.